

de vraag hoe kan worden vastgesteld of het om opzettelijk bedrog gaat, maar de discussie daarover vormt geen aanleiding tot aanscherpen van de definitie.

Wat opvalt, is dat geen van de auteurs naar voren brengt dat een oordeel over wat onder religieus bedrog moet worden begrepen, varieert naargelang het standpunt van de beoordelaar. Zo zal een geharnaste atheïst ieder geloof als vorm van misleiding zien, terwijl op zijn beurt menig geharnaste orthodox gelovige de atheïst zowel als de aanhanger van een andere religie beschouwt als iemand die in de duisternis wandelt.

Kort gezegd: hoewel er wel het een en ander op te merken valt, bevat deze bundel zeker een aantal interessante bijdragen.

Lammert Gosse Jansma
(Veenwouden)

Velthoven, Harry van (2014), *Scheurmakers & carrièristen. De opstand van christendemocraten en katholieke flaminganten 1890-1914*, Kalmthout: Pelckmans, pp. 342, ISBN 9789028978010, € 24,50.

Gevers, Lieve (2014), *Kerk in de kering. De katholieke gemeenschap in Vlaanderen 1940-1980*, Kalmthout: Pelckmans, pp. 504, ISBN 9789028973527, € 35.

Vorig jaar verschenen twee boeken over de geschiedenis van de katholieke gemeenschap in Vlaanderen die goed achter elkaar gelezen kunnen worden. Op deze manier ontstaat het beeld van de relaties tussen kerk en samenleving gedurende een eeuw. Een spannende eeuw, want net als in Nederland groeide de Belgische kerk uit tot een organisatie met ongekend grote aanhang en politiek-maatschappelijke en culturele invloed. Met de Katholieke Universiteit Leuven heeft de Belgische kerk een van de meest prominente katholieke academische instellingen ter wereld. De sociale kwestie als gevolg van de zware industrie en de taalstrijd leidden tot een uitgebreid katholiek sociaal netwerk met bijbehorende theoretische posities die de kerk ook internationaal bewogen. De Belgische Kerk speelde een rol op het Tweede Vaticaans Concilie en zou in de jaren daarna net als in Nederland tot een absoluut dieptepunt inzakken. Kortom, het thema geeft aanleiding voor hoge verwachtingen bij de Nederlandse godsdienstsocioloog die de boeken mocht recenseren, maar die werden niet vervuld.

De eerste reden van teleurstelling was de uitermate historische aanpak van de onderwerpen, waardoor de algemeen geïnteresseerde lezer snel afhaakt. Dat komt met name naar voren in het boek van Van Velthoven. Zijn onderwerp betreft de relatie tussen de christendemocraten, de katholieke conservatieven en de Vlaams-katholieke beweging in de Belgische politiek. Die waren onderling nogal verschillend van program, wat onder andere door hun klassepositie veroorzaakt werd. Door deze verdeeldheid in het parlement konden liberale en socialistische fracties hun beleid realiseren. Van Velthoven beschrijft

op een historisch zeer kundige manier hoe er geleidelijk, mede door duwen en trekken van de bisschoppen, een katholiek machtsblok ontstond dat de Belgische politiek zou gaan bepalen. Omdat zijn probleemstelling geheel historisch van aard is, wordt de geïnteresseerde lezer meteen in gedetailleerde beschrijvingen van de Belgische parlementaire en kerkelijke geschiedenis getrokken, die voor een buitenstaander niet altijd even goed te volgen zijn. Vanuit sociologisch perspectief had het voor de hand gelegen tenminste ook aandacht te besteden aan theoretische kaders als verzuiling of emancipatie.

De tweede reden waarom de verwachtingen niet vervuld werden, heeft te maken met het ontbrekende vergelijkende perspectief in beide werken waardoor hun relevantie beperkt blijft. Gevers stipt de vergelijking met Nederland in een aantal artikelen in haar feestbundel – bij gelegenheid van haar emeritaat van de K.U. Leuven – aan, maar dat had gezien de inzichten die dat zou kunnen bieden wel systematischer mogen gebeuren. De artikelen zijn alle reeds eerder verschenen maar vertonen een sterke onderlinge samenhang. In het eerste deel komt de doorwerking van de Tweede Wereldoorlog aan bod. Na 1944 zou de katholieke kerk haar maatschappelijke organisaties weer snel opbouwen en zo bij de vooroorlogse positie aanknopen. De koningskwestie (niet iedereen wilde Leopold terug) zou de kerk daarin een extra stimulans geven voor de oude maatschappelijke orde te strijden. In dit deel staat ook een mooie bijdrage over de veranderende omgang met de Joden in de kerk.

In het tweede deel wordt de ontwikkeling van de theologische opleidingen geschetst. Net als in Nederland was de opleiding tot aan het Concilie zeer traditioneel en geconcentreerd op het seminarie, maar Gevers laat zien dat er al in de oorlog ontwikkelingen waren om ook leken kwalitatief hoogwaardig theologisch onderwijs te geven om ze zo voor te bereiden op hun taak in het onderwijs en de sociale organisaties. Wat aan de Leuvense universiteit een breuk was, was de splitsing in de jaren zestig van de Franstalige en Nederlandstalige faculteiten, ook de theologische. De veranderingen op de universiteit komen in het vierde deel weer terug, waar gewezen wordt op de radicalisering van de studerende jeugd en waar de discussies beschreven worden over de katholieke identiteit van Leuven als topuniversiteit. Ook hier liggen de vergelijkingen met Nederland voor de hand die juist hier sterker aangezet hadden kunnen worden: ook Nijmegen radicaliseerde en zou met Tilburg de katholieke identiteit in de naam afleggen.

In het derde deel komt de receptie van het Vaticaans Concilie naar voren, wat begint met een zeer droog literatuuronderzoek over dit thema. Daarna wordt aandacht gegeven aan de opkomende zelfstandige leken, de priesterproblematiek (daling roepingen en andere invulling van het ambt), en de veranderingen in de huwelijksmoraal. De conclusie van Gevers, dat door *Humanae Vitae* het pastorale gesprek over geboortebeperving ondergronds ging, zou ook eens voor Nederland onderzocht kunnen worden. In het vierde deel komt de ‘wending van de gemeenschap’ naar voren, waarmee bedoeld wordt dat de Vlaamse kerk zich sterker maatschappelijk ging engageren, eerst vanuit een

christelijk-evangelische inspiratie maar toenemend in debat met en buiten de kerkelijke structuren. De conclusie is een samenvatting van de hoofdstukken.

Wat, behalve het ontbreken van het vergelijkende perspectief, ook een gemiste kans is, is dat haar werk om wat onduidelijke redenen in 1980 ophoudt. Juist in de jaren daarna zou de Vlaamse kerk een periode van grote numerieke, politieke en maatschappelijke veranderingen doormaken. We lezen niets over de discussies over seksueel misbruik die de kerk op haar grondvesten deed schudden, niets over de discussies over de verhouding met de staat (financieel vooral van belang), niets over de ingrijpende veranderingen in de kerk als gevolg van polarisatie, evangelicale bewegingen of migranten, we lezen niets over het bediscussiëren en deels verdwijnen van het katholieke karakter in sociale en caritatieve organisaties, en we lezen niets over het massaal verdwijnen van een katholieke cultuur onder de jonge generaties wat de kerk toenemend maakt tot een relict in de Belgische samenleving, en we lezen dus ook niet over de problematische positie van de zeer historische kerkgebouwen. Juist na 1980 wordt de geschiedenis van de katholieke kerk in België spannend, een thriller, en Gevers heeft erover geschreven. Laat duidelijk zijn dat beide boeken kwalitatief hoogstaand historisch vakwerk zijn en dat iedere socioloog die België (Vlaanderen) in zijn vergelijking wil betrekken ze gelezen moet hebben.

Erik Sengers
(Amsterdam)

Dorren, Gabriëlle (2013), *Met de minsten der Mijnen. Geschiedenis van de kleine zusters van de H. Joseph*, Hilversum: Verloren, pp. 696, ISBN 97887043674, € 49,-

Deze studie over de geschiedenis van de congregatie die bekend staat als “de zusters van Heerlen” past in de reeks van geschiedenissen van orden en congregaties die de laatste jaren verschenen zijn. Elke congregatie wil, nog voor het einde, haar geschiedenis geboekstaafd hebben. De congregaties sterven uit, hun tijd is voorbij. Meestal opgericht (of vanuit het buitenland naar Nederland gekomen) in de tweede helft van de negentiende eeuw, kwamen ze tot bloei in de eerste helft van de twintigste eeuw, om vanaf 1970 langzaam maar zeker af te sterven. Het einde komt voor de meeste congregaties in zicht. Dit geldt ook voor de congregatie van de zusters van Heerlen, officieel “*De kleine zusters van de H. Joseph*”, één van de grootste congregaties, met veel vestigingen in Nederland (onderwijs, ziekenzorg, kindercare, zwakzinnigenzorg, bejaardenzorg); en met veel zusters in de missie (China, Indonesië en Kenia). Het boek is een “monument dat het leven en werk van de zusters zichtbaar maakt, maar ook als een soort testament: ons verhaal kon nu nog worden opgetekend” (Zuster Margret Dekker, generale overste, in het *Woord vooraf*, p. 15). Het boek heeft iets van een gedenkboek, met veel verhalen en interviews met zusters.